

İlk Okuma—Yazma Öğretiminde Tümce Yönteminin Gerekliliği

Cavit BİNBAŞIOĞLU

İlk okuma-yazma öğretiminde dünyada genellikle «tümce yöntemi» uygulanmaktadır. Buna, «çözümsel yöntem» de denir. İlkokul Programı da bu yöntemin kullanılmasını istemektedir. Bu yöntemin dünyada yüz yıla yaklaşan bir geçmişi vardır. Bizde de elli yıla yakın bir zamandır bu yöntem uygulanmaktadır. Buna karşın, bunun gereği gibi anlaşıldığını ve gereği gibi uygulandığını sanmıyoruz. Bu, neden böyledir? Bunda, bu konudaki geleneksel uygulamaya sonucu oluşan eski alışkanlıkların olduğu kadar, bu yöntemin gerekliliği ile ilgili yayınların yetersiz oluşunun ve bu konudaki mesleki tartışmaların azlığının da etkili olduğu kuşkusuzdur. İlk okuma-yazma öğretiminde tümce yöntemine yer ve önem vermemenin acısını ömrümüz boyunca çekeriz de kimse bunun farkında değil. Hatta, zaman zaman, birkaç örneğe bakarak, bunun tersi olan harf (bireşim) yöntemini savunan yetkili ve yetkisiz meslektaşlara da rastlanmaktadır. Bunlara verilecek en iyi yanıt, bilimin vereceği yanıt olmalıdır.

Yöntem sorunu, her konuda, okullarımızın önemli bir sorunudur. Yöntemlerimizi bilimsel verilere dayandırmadıkça sorunlarımız birbirine eklenip büyüyecektir. Başarılı ve verimli çalışanlar, her şeyden önce yöntemlerini düzeltmişlerdir. Kimi sınavlarda en düşük puan «okuduğunu anlama» testlerinde görülmektedir. Oysa her şeyin başı «okuduğunu anlama» değil midir? Bu, niçin, böyledir? Bunun nedenlerini ta ilkokulun ilk sınıfına kadar götürebiliriz. Bu, işin içinde olmayanların belki aklına gelmez; belki de en sonra gelir. Oysa, bu konuda ilk akla gelmesi gereken, ilk okuma-yazma öğretiminde uygulanan yöntemdir.

İlk okuma-yazmanın öğrenilmesi, eğitimde en karmaşık süreçlerden biridir. Bu sürecin kimi yönleri bugün bilimsel olarak açıklanabilmekte, kimi yönleri de henüz gereği gibi açıklanamamaktadır. Bilimsel açıklama, tümce yönteminin gerekliliğini ortaya koyar.

Önce, okuma nedir? Bunun bilinmesi gerekir. Bir kez şunu bilelim : Okuma, yazılı işaretlerin ya da sözcüklerin sese çevrilmesi demek değildir. Oysa, çok kimse, çocuğun yazıyı söz haline getirmesini, yani seslendirmesini «okuma» sanır. Önce, bu anlayıştan kurtulmak gerekir. Okuma, yazılı işaretlerden anlam çıkarmak ya da yazılı işareti, zihinde «anlam»a çevirmektir. Buna, «anlamli okuma» demek doğru değil. Zaten okuma, anlamli bir işin adıdır. Bunun içindir ki, bir yetişkinin okuduğunu anlaması ile o kişiye daha ilk okuma-yazma öğretiminde uygulanan yöntem arasında ilişki vardır. Okuma sürecinde, bundan başka, düşünme ve eleştiri gibi başka işlemler de vardır.

Yukardakilerin dışında, bir okuma sürecinde başlıca altı türlü işlem görülür :

1. Görüşle ilgili izlemlerin gözün ağ tabakası üzerinde izlerini bırakması,
 2. Sinirlerin bu izleri beynin «görüş» sağlayan bölgesine götürmesi,
 3. Bu sinir akımına anlam veren çağrışımların uyanması,
 4. Akımın görüş merkezinden devimsel dil merkezine geçmesi,
 5. Sinir akımlarının devimsel dil merkezinden dil, dudak, kulak gibi organlara ve ses oluşturan boğaz ve ağız kaslarına geçmesi,
 6. Dil kaslarının çalışmaya başlaması ve sözcüklerin söylenmesi.
- Yukardaki 1. ve 2. işleme üç işlem daha eklenebilir :

1. Kulağın işitme izlenimlerini alması,
2. Sinir akımlarının kulaktan beynin «işitme» merkezine geçmesi,
3. Sinir akımlarının beynin işitme ve görme merkezlerinden geçerek sözcüğün yazılı biçimi ile sesi arasındaki çağrışımın kurulması.

Okuma anında yukardaki bütün bu işlemler, çok kez arka arkaya, kimi zaman da içiçe olur. Okuyan kişi bunun bilincinde değildir. İlk üç işlem sessiz okumada her zaman vardır. 4., 5. ve 6. işlemler ise yalnız sesli okumada görülür. Çok değerli olmakla birlikte, 2., 4. ve 5. işlemlerin nasıl oluştuğu bugün için bilinmiyor. (Brooks, Towler D., Okumanın Tatbiki Edilmiş Psikolojisi. Çeviren : Rahmi İ. Kolçak. İstanbul, Yeni Kitapçı, 1937 s. 45-46) Bunların zihinde kişiye özgü (öznel) bir biçimde oluştuğu sanılıyor. Bu işlemler içinde elimizde olan, yani denetim altında tutabildiğimiz birincisi (okuma materyalinin öğrenciye sunulması ve bununla ilgili yöntemler) dir. Tümce yöntemi bunlardan biridir.

İlk okuma-yazma öğretiminde tümce yöntemini kullanmamızın nedenleri şunlardır :

1. Gözün organik yapısının sonucu olarak ortaya çıkan göz hareketlerinin özelliği,
2. Kişinin herhangi bir nesne ya da şekli bir «bütün» halinde algılayma özelliği.

Yapılan bilimsel deneyler, gözün sayfa üzerinde herhangi bir satırda kayarak ilerleyip gitmediğini, belirli bir yerin fotoğrafını çeker gibi poz sıçrayarak ilerlediğini ortaya koymuştur. Bu husus, gözün okuma çekilen fotoğraflarında görülmüştür. Sıçramanın kısalık ve uzunluğu gözün olgunlaşma, gelişme ve alıştırma yapma durumuna bağlı olarak değişmektedir. ~~Göz, yapısı gereği olarak değişmektedir.~~ Göz, yapısı gereği olarak yaptığı sıçramalardan sonra, hızla geriye dönerek, ikinci satırın başından itibaren yeniden sıçramalar yaparak ilerliyor. Bu, okuma sürecinde hep böyle sürüp gidiyor. Göz, her sıçramanın sonunda da yine olgunlaşma, gelişme ve alıştırma durumuna göre, bir süre bekliyor. Okuduğunu anlama, yani okuma işi bu sırada olur. Okunacak yazı hangi dil ile yazılmış olursa olsun, gözün organik yapısının bir gereği, yahut sonucu olarak, bu, hep böyle olur. İlk okuma-yazma öğretiminde kullanılacak

yöntem, gözün bu hareketlerine engel olmaması gerektiği gibi, buna uygun ve bunu daha fazla geliştirecek bir biçim ve yönde olması da gerekir. Bunun için ilk okuma ve yazmayı öğrenecek kimsenin önüne konacak ve kişinin tepkide bulunacağı materyalin (okunacak yazı uzunluğunun) gözün en az sıçrama uzaklığı kadar olması gerekir. Bu da okunacak bir sayfa üzerindeki bir satırda en az iki üç santimlik bir uzaklıktır ki bir iki sözcüğü kapsar. O halde, ilk okuma-yazma işine bir iki sözcüklük tümceleyle başlamak, öğrenecek kimselere hiçbir sıkıntı vermez. Kişi buna rahat bir tepkide bulunur. Yani, bu durumda, kişinin tek bir harfe yaptığı görme ve anlama tepkisi ile bir sözcüğe ya da bir tümceye yaptığı görme ve anlama tepkisi arasında, zaman ve güçlük bakımından bir fark yoktur. Kişi bir tek harfi gördüğü zaman ona nasıl bir anlam veriyorsa, gözünün algılama alanı içine giren bir tümceye de aynı biçimde bir anlam verir. Örneğin, kişinin, A'yı gördüğü zaman verdiği «a» anlamı ile «Bugün oku! açıldı» tümcesine bir bakışta verdiği anlam arasında bir zaman ve güçlük farkı yoktur. İkisi de zihinsel bir tepki olarak, bir bakışta ve bir anda verilir.

Satır üzerinde gözün bir sıçramada gördüğü yere anlam verilmesi, duraklama sırasında olur. İlk okuma-yazma öğretiminde tümce yöntemi kullanmanın en önemli nedeni budur. Böyle bir yöntemle gözün çalışma esaslarına uymuş, ona saygı göstermiş oluyoruz. Harften başlayarak heceye, sözcüğe ve en sonra da tümceye gitmek, gözün bu doğal işleyişine ters düşer. Gözü, alıştırmalar (egzersizler) yoluyla daha dar bir alanı görmeye ve algılamaya zorlar. Bu da fizyolojik ve psikolojik bozukluklara yol açabilir. Ayrıca, kişiyi, sessiz harflerde olduğu gibi, yaşamda çok kullanmayacağı anlamsız şeyler öğrenmeye yöneltir. Bunun sonunda da öğrenen kimsenin okuma ilgi ve hevesi söner. Okumaya karşı olumsuz duygular uyanır. Kişi, anlamlı ve hızlı okuma becerisi kazanamaz. İşte, yetişkinlikte dahi çektiğimiz hızlı okuyamamanın ve okuduğunu gereği gibi anlayamamanın temelinde bulunan, yöntemle ilgili asıl neden budur.

İlk okuma-yazma öğretimine 2-3 sözcüklü kısa tümceleyle başlanır ve gittikçe —bir satırı geçmeyecek uzunlukta— daha fazla sözcüklü uzun tümcelere geçilir. Bu sırada kişi, her satırda 2-3 göz sıçraması yapabileceği gibi, mevcut göz sıçramasının uzunluğunu da artırabilir. Buradaki amaç, çocuğun tepkide bulunacağı algılama alanını gittikçe genişletmektir. Belirli bir süre, gittikçe artarak bu biçimde uygulamalar yapılır. Bunun süresi, normal olarak, 2-3 ay olabilir. Bunun süresi üzerinde çocukların zekâları ve çevre özellikleri de etkili olur. Öğretilecek tümce sayısı da başlangıçta haftada 1-2 iken sonraları günde 1-2'ye kadar çıkar. Son tümceleri, çözümlene yapmaya elverişli olacak biçimde benzer sözcük ve heceleri kapsamalıdır. Bu süre içinde kişi, en az 30-40 tümceyi görürgörmez tepkide bulunabilecek (okuyabilecek) düzeye ulaşır. Bu süre içinde çözümlene kimi zaman kendiliğinden kimi zaman da öğretmenin kılavuzluğu ile olur. Böylece 2-3 ay sonra ilk okuma-yazma öğretiminde çözüm-

leme dönemine girilir. Bu dönemde tümceler sözcüklere, sözcükler hecelere, heceler de harflere ayrılır. Bunların her biri de birer, ikişer hafta sürer. Bu, öğretmenin amaçlı çalışmaları ile (Öğretimle) yapılır. Bu sırada, bir taraftan da yeni tümceler öğretilmeye de devam edilir. Çünkü, kişinin o güne kadar kazandığı beceriyi geriletmemesi gerekir. Yine bu zamanda, öğrenen kimsenin gözünü, sürekli olarak, «geriye» değil, «ileriye» yönlendirmesi gerektiği de salık verilir. Böylece, yeni tümceler daha iyi öğrenilir hale gelir.

Gelelim ikinci nedene. Kişinin herhangi bir nesne ya da şekli bir bütün halinde algılama özelliği. Yirminci yüzyılın başlarında (1912) Almanya'da bir küme psikolog, «Geşalt psikolojisi» adıyla yeni bir psikoloji akımının temsilcisi oldular. Bunlara göre, insanlar, özellikle çocuklar, çevresindeki nesne, olay ve şekillere bir «bütün» halinde tepkide bulunurlar. Yani, kişi «toptan» (glabal, senkretik) bir algılama özelliğine sahiptir. Bunlara göre, «bütün», onu oluşturan parçaların toplamından ayrı, başka ve fazla bir şeydir. Bir melodi, onu oluşturan notalardaki seslerden nasıl ayrı, başka ve fazla bir şey ise, bir tümce de onu oluşturan sözcük, hece ve harf ve seslerden ayrı, başka ve fazla bir şeydir. Kişi, önce bir nesnenin ayrıntılarına değil, onun bütününe tepkide bulunur. Parçalara tepkide bulunmak, bunları incelemeye meyletmek, özel bir eğitim, çaba ve dikkat işidir. Bu, ancak gerektiğinde yapılır. Onun için, normal olan, böyle bütünsel tepkidir. İlk okuma yazma öğretiminde tümce yöntemi uygulamakla, insan psikolojisinin bu önemli özelliğine de saygı göstermiş oluyoruz. Çocuk «Bugün bayram yaptık» tümcesini öğrendiği zaman, bu «şekil» ile bunun anlamı olan «içerik» (muhteva)'i zihinde birbirine bağlamış oluyoruz. Daha sonra, çocuğun, bu tümceyi (şekli, yazıyı) görmesi ile anlam zihne çağırıldığı zaman «okuma» gerçekleşmiş oluyor. İşte bu, çocuğun tepkisidir. Artık, burada çocuk, şu «b» harfidir, bu da «u» harfidir, ikisi birlikte «bu» olur gibi ayrıntı ile ilgili bir şey düşünmüyor. Çocuk, harf yönteminde olduğu gibi, bunu düşündüğü zaman, tümcenin anlamını kaybediyor.

Burada bir şeyi iyice belirtmek istiyoruz: «Çocuk, okuyor, ama sorulduğu zaman bir yanıt alınamıyor» diyorlar. Sorulduğu zaman yanıt alınamıyorsa zaten o, okuma değildir. Buna «seslendirme» denir. Yani, yazı şekillerinin ses haline dönüşmesi. Bunu, kimileri okuma sanır. İşte, bütün güçlük buradan doğuyor. Bunun da sorumlusu büyük ölçüde harf yöntemidir. Doğaldır ki, iyi ve anlamlı okuma için yöntem yeterli değildir. Bunun yanında kişinin eski yaşantıları, zekâ derecesi de önemlidir; fakat, yöntem de kişiye iyi, doğru alışkanlıklar kazandırır. Bu konuda kazanılan iyi alışkanlıklar, etkisini ömür boyu sürdürür.

İlk okuma-yazma öğretiminde tümce yönteminin kullanılmasının gerekliliğini böylece açıkladıktan sonra, hızlı, anlamlı ve anlayarak (okuma zaten anlayarak olur, burada seslendirme ile karıştırılması bakımından

fikri pekiştirmek için böyle söylüyoruz) okuma için neler gereklidir. Bunlar da şunlar olabilir:

1. Gözün okurken her satır üzerindeki sıçrama uzaklığının fazlalığı (Buna «göz uzaklığı» denir.)
2. Her sıçramadan sonra ortaya çıkan duraklamada sürenin azlığı;
3. Gözün satır sonuna vardığı zaman, ani bir dönüşle, onu izleyen satırın başına geçişte gösterdiği hız ya da beceri.

Bunların üçü de öğretim sırasında kazanılan alışkanlıklarla gerçekleşir. Bu da tümce yöntemini gereği gibi kullanmaya bağlıdır. Bu yöntem, bu alışkanlıkları kazandıracak biçimde kullanılmazsa, o da fazla bir değer taşımaz hale gelebilir. Bu alışkanlıklara bir başka alışkanlık daha eklemek gerekir. O da gözün satır üzerinde sıçrarken zaman zaman yaptığı «geriye dönüşler» sayısının azaltılmasıdır. Bu dönüşler de kişiden kişiye değişir. Bu alışkanlıkları sağlayan göz hareketlerini ve bunun yöntemlerini incelemek ayrı bir vazi konusudur.

